

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПСИХОЛОГІВ У РОБОТІ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Роман Віталійович ЗУБЧЕНКО,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової
підготовки Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Робота з девіантними підлітками є однією з найскладніших сфер діяльності практичних психологів. Девіантна поведінка підлітків включає в себе відхилення від соціальних норм, які можуть проявлятися у формі правопорушень, агресивної поведінки, зловживання психоактивними речовинами тощо. Ефективна допомога таким підліткам вимагає не лише високого рівня професійної підготовки, але й розвинених компетенцій, які забезпечують здатність психолога адаптувати підходи до конкретних потреб клієнта.

Теоретичні аспекти розвитку професійних компетенцій психологів, які працюють із девіантними підлітками, ґрунтуються на сучасних концепціях професійної підготовки, що поєднують когнітивні, емоційні та поведінкові складові. Компетенція розглядається як інтегративна характеристика фахівця, яка включає знання, навички, особистісні якості та професійні цінності, необхідні для ефективного виконання професійних завдань. У контексті роботи з девіантними підлітками ці завдання є особливо складними через специфіку поведінкових і емоційних проявів у клієнтів, а також через необхідність врахування етичних аспектів та соціального контексту. Основу розвитку професійних компетенцій становлять знання про психологічні закономірності девіантної поведінки, причини її виникнення та можливі шляхи корекції[1]. Згідно із сучасними дослідженнями, девіантна поведінка є наслідком складної взаємодії індивідуальних, сімейних і соціальних факторів, що потребує системного підходу у роботі з підлітками. Важливою складовою професійної компетенції є здатність психолога аналізувати ці взаємозв'язки, визначати домінуючі причини відхилень та адаптувати корекційні методи до потреб конкретного підлітка. Емоційна компетентність також є ключовою в роботі з девіантними підлітками, адже взаємодія з ними часто супроводжується емоційною напругою, проявами агресії або ворожості. Психолог має володіти навичками регуляції власного емоційного стану, зберігати емпатію та толерантність до підлітка, незалежно від його поведінкових проявів. Це вимагає розвитку стресостійкості та навичок емоційного самоконтролю. Комунікативна компетенція відіграє вирішальну роль у встановленні контакту з підлітками, які часто демонструють недовіру до дорослих і схильність до ізоляції. Уміння слухати, давати зворотний зв'язок, будувати діалог у довірливій і підтримувальній атмосфері є основними елементами успішної взаємодії. Особливе значення має вміння працювати з опором, який може виникати на етапі встановлення контакту або під час роботи над змінами у поведінці[2]. Етичні аспекти професійної компетенції мають особливе значення у роботі з підлітками. Психолог зобов'язаний забезпечувати конфіденційність, поважати особистість клієнта та враховувати його право на самовизначення. Робота з девіантними підлітками часто ставить перед фахівцем моральні дилеми, тому важливо,

щоб він мав чітке уявлення про етичні принципи професії та вмів застосовувати їх у практичній діяльності. У теоретичному аспекті важливим є розуміння того, що розвиток професійних компетенцій має системний і безперервний характер. Він охоплює період формальної освіти, коли закладаються основи професійних знань і навичок, та продовжується протягом усього професійного життя через підвищення кваліфікації, саморозвиток та отримання практичного досвіду. Компетенції формуються в умовах інтеграції теоретичних знань і практичних дій, що дозволяє психологу розвивати не лише технічні навички, а й особистісні якості, які є критично важливими для ефективної взаємодії з девіантними підлітками.

На нашу думку, теоретична база розвитку професійних компетенцій психологів передбачає розгляд їх як багатовимірної категорії, яка об'єднує знання, емоції, навички та етичні цінності. Успішність роботи з девіантними підлітками залежить від здатності психолога інтегрувати ці складові у своїй діяльності, спираючись на науково обґрунтовані підходи та індивідуальні особливості кожного клієнта.

Формування професійних компетенцій психологів у роботі з девіантними підлітками має ключове значення для ефективної взаємодії з цією складною категорією клієнтів. Практичний аспект цього процесу передбачає організацію комплексної системи навчання, що включає як теоретичну підготовку, так і відпрацювання навичок у реальних або наближених до реальних умовах. Одним із важливих напрямів є створення спеціалізованих навчальних програм, орієнтованих на розуміння специфіки девіантної поведінки, зокрема її причин, проявів і можливих наслідків. Розвиток професійних компетенцій передбачає кілька ключових етапів, які послідовно забезпечують підвищення якості підготовки фахівця. Спочатку важливо провести діагностику поточного рівня знань і навичок психолога, що дозволяє виявити сильні сторони та зони для вдосконалення. Це дає змогу адаптувати програму навчання відповідно до індивідуальних потреб. Далі реалізується освітній компонент, у межах якого психологи беруть участь у тренінгах і семінарах, спрямованих на розвиток спеціалізованих навичок, таких як побудова довірливих стосунків із підлітками, робота з їхньою мотивацією до змін, управління конфліктами чи емоційними спалахами. Особливу увагу слід приділяти практичній роботі під супервізією, яка є незамінним інструментом для закріплення знань і формування впевненості у власних професійних можливостях. У рамках супервізії психолог отримує підтримку від досвідченого наставника, аналізує свої дії та обговорює складні випадки з метою їхнього успішного вирішення. Такий підхід дозволяє уникнути помилок і мінімізувати ризики під час роботи з підлітками, які можуть проявляти агресію, замкнутість чи інші форми поведінкової дезадаптації. Практичні інструменти навчання є важливим елементом у формуванні компетенцій. Використання кейс-методів дозволяє психологам аналізувати конкретні ситуації, вчитися приймати рішення в умовах невизначеності та прогнозувати наслідки своїх дій[3]. Рольові ігри сприяють розвитку комунікативних умінь, дозволяючи учасникам уявити себе в ролі підлітка або інших учасників системи взаємодії. Метод моделювання створює можливості для відпрацювання стратегій поведінки в умовах, максимально наближених до реальних. Ефективна реалізація навчального процесу можлива лише за умови міждисциплінарного підходу, що включає взаємодію з представниками суміжних професій, таких як соціальні працівники, педагоги та співробітни-

ки правоохоронних органів. Така співпраця забезпечує більш глибоке розуміння соціального середовища, у якому формується девіантна поведінка, та сприяє розробці узгоджених корекційних заходів. Практичний аспект формування компетенцій також потребує регулярного моніторингу результативності. Це може включати оцінювання ефективності індивідуальних і групових втручань, аналіз змін у поведінці підлітків та збір зворотного зв'язку від клієнтів. Такий підхід дозволяє коригувати навчальні програми та вдосконалювати інструменти роботи, забезпечуючи постійний професійний розвиток.

Ми вважаємо, що комплексний підхід до формування професійних компетенцій психологів забезпечує їхню готовність до роботи з підлітками, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це сприяє не лише професійному зростанню фахівців, але й створенню умов для успішної соціалізації підлітків, допомагаючи їм долати труднощі та уникати повторення девіантної поведінки.

Підсумовуючи вище викладене можемо зробити висновок, що розвиток професійних компетенцій психологів, які працюють з девіантними підлітками, є багаторівневим процесом, що включає інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду. Створення моделі розвитку цих компетенцій повинно враховувати когнітивний, емоційний, комунікативний та етичний компоненти. Практичний аспект реалізації моделі передбачає систематичне навчання, тренінги та супервізію. Міждисциплінарний підхід є ключем до забезпечення результативності корекційної роботи. Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на вдосконалення інструментів діагностики та розробку інноваційних методів навчання фахівців.

Список використаних джерел:

- 1.Макарова О. П. Особистісна ідентичність: теоретичні аспекти проблеми. *Virtus: Scientific Journal*. 2018. September (№ 26). P. 60-63.
- 2.Макарова О. П. Особливості допиту неповнолітніх. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. МВС України. Харків. 2018. – С. 279-281.
- 3.Макарова О. П. Проблема булінгу в сучасному суспільстві. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. МВС України. Харків, 2019. С. 285 — 288.